

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-28>

УДК 338.242

ІННОВАЦІЙНИЙ ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ¹

INNOVATIVE FACTOR OF THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL ANTI-CORRUPTION STRATEGIES

Омельяненко Віталій Анатолійович

доктор економічних наук, доцент,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка;
Інститут економіки промисловості НАН України;
Естонський підприємницький університет прикладних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0713-1444>

Мельник Тетяна Миколаївна

доктор економічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3839-6018>

Omelyanenko Vitaliy

Sumy State Pedagogical University;
Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine;
Estonian Entrepreneurship University of Applied Sciences

Melnyk Tetiana

State University of Trade and Economics

Інновації є важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Вони допомагають створити ефективні та стійкі механізми протидії цьому явищу, забезпечуючи прозорість, ефективність та відповідальність. Інновації можуть змінити культуру та систему цінностей, сприяючи побудові чесного, рівного та розвинутого суспільства. Мета дослідження – дослідити основні види інновацій, що пов'язані із реалізацією антикорупційної політики. Розглянуто інноваційні інструменти, які можуть допомогти в боротьбі з корупцією. Визначено, що інституційні інновації відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією, оскільки вони спрямовані на зміну правових, організаційних та інституційних рамок, що регулюють функціонування суспільства. Показано, що сприяють створенню прозорих, відповідальних та ефективних механізмів, які обмежують можливості для корупційних дій та сприяють побудові чесного та справедливого суспільства. Відзначено найбільш важливі ідеї інституційної теорії, важливі для впровадження антикорупційних інституційних інновацій. Проведений аналіз досвіду ЄС в сфері впровадження інституційних інновацій дозволив виділити основні стратегії їх втілення. Розглянуто основні приклади інституційних інновацій проти корупції в ЄС. Серед інструментів антикорупційної політики ЄС відзначено роль проектів «Quick-win» – наукових проектів, що спрямовані на вирішення актуальних проблем та досягнення результатів в короткостроковій перспективі.

Ключові слова: корупція, інновації, стратегії, інституційні інновації, проекти.

Corruption is a global problem that seriously damages societies and economies. Thanks to innovations and modern technologies, there are new opportunities to fight this phenomenon. Innovations in this area can include technological solutions, social programs and legislative changes that aim to ensure transparency, efficiency and accountability. The analysis of foreign experience in combating corruption can help to choose a set of effective anti-corruption measures from the world experience, and to understand, first of all, that corruption can be combated in the conditions of Ukraine. Secondly, that there are experience-tested principles and methods of effective anti-corruption, as well as indicators that make it possible to reasonably judge the level of effectiveness of applied anti-corruption measures. At the same time, we believe that the combination of the socio-cultural aspect and anti-corruption inno-

¹ Публікація підготовлена в рамках реалізації проекту Жан Моне Модуль «Антикорупційна політика ЄС: ключові елементи, орієнтація на сталий розвиток, уроки для України» (EU AntiCor, 101047968 – EU AntiCor — ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH)

vations will be the most effective. The purpose of the research is to investigate the main types of innovations related to the implementation of anti-corruption policy. The study determined that innovation is an important tool in the fight against corruption. They help create effective and sustainable mechanisms to combat this phenomenon, ensuring transparency, efficiency and accountability. Innovation can change culture and value systems, helping to build a fair, equal and developed society. Some innovative tools that can help in the fight against corruption are considered. It was determined that institutional innovations play an important role in the fight against corruption, as they are aimed at changing the legal, organizational and institutional frameworks that regulate the functioning of society. They contribute to the creation of transparent, accountable and effective mechanisms that limit opportunities for corrupt practices and contribute to the construction of an honest and just society. The most important ideas of institutional theory, important for the implementation of anti-corruption institutional innovations, were noted: The analysis of the EU experience in the field of implementation of institutional innovations made it possible to highlight the main strategies for their implementation. The main examples of institutional innovations against corruption in the EU are considered. Among the EU's anti-corruption policy tools, "Quick-win" projects are highlighted – scientific projects aimed at solving current problems and achieving results in the short term.

Keywords: corruption, innovations, strategies, institutional innovations, projects.

Постановка проблеми. Корупція є глобальною проблемою, яка завдає серйозного шкоди суспільствам та економікам. Завдяки інноваціям та сучасним технологіям, з'являються нові можливості для боротьби з цим явищем. Інновації в цій сфері можуть включати технологічні рішення, соціальні програми та законодавчі зміни, які спрямовані на забезпечення прозорості, ефективності та відповідальності. По-перше, використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та великі дані, може вирішити проблему недостатньої прозорості в управлінні та фінансах. Системи електронних закупівель, публічних фінансів та моніторингу можуть забезпечити точне та об'єктивне фіксування даних, що унеможливить внесення змін чи підробку. Технологія блокчейн може гарантувати незмінність записів, забезпечуючи довіру до фінансової звітності та інших документів. По-друге, розробка мобільних додатків та онлайн-платформ для звітування про корупційні випадки може залучити громадян до активної участі в боротьбі з цією проблемою. Люди зможуть анонімно повідомляти про корупційні дії, надавати докази та інформацію, що допоможе розслідувати та припинити порушення. Це також сприяє залученню громадськості та підвищенню її обізнаності щодо негативних наслідків корупції. По-третє, важливо вдосконалювати законодавство та правові норми, що регулюють боротьбу з корупцією. Інноваційні підходи можуть включати в себе введення більш жорстких санкцій, швидший та ефективніший розгляд корупційних справ, а також створення спеціалізованих антикорупційних судів. По-четверте, інновації можуть стосуватися і підвищення культури серед посадовців та громадян. Створення етичних кодексів, проведення тренінгів та навчання з питань протидії корупції може

сприяти формуванню свідомого ставлення до цього явища та зменшенню можливостей для його виникнення.

Загалом, інновації є важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Вони допомагають створити ефективні та стійкі механізми протидії цьому явищу, забезпечуючи прозорість, ефективність та відповідальність. Інновації можуть змінити культуру та систему цінностей, сприяючи побудові чесного, рівного та розвинутого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить розширення спектру факторів, що розглядаються в контексті антикорупційної політики. В дослідження Дж. Альм і Б. Торглер [1] довели, що існує зворотна залежність між рівнем розвитку податкової культури населення та масштабами тіньової економіки та знайшли статистично значущі докази те, що вищий рівень податкової культури призводить до зменшення масштабів тіньової економіки. Ці результати були підтверджені і в багатьох інших емпіричних аналізах, зокрема, Б. Торглера [2], Р. Дель-Анно [3], Б. Торглера та Ф. Шнайдера [4]. Особливий тип культури розглядали А. Спіталер [5] та А. Пауш [6]. Широкий контекст розвитку корупції розглядали вчені в ряді емпіричних досліджень [7; 8; 9]. Зазначені питання розглянуто і в експертних публікаціях вітчизняний та іноземних вчених [10; 11], а також оглядах експертних та міжнародних організацій [12; 13; 14]. З прикладної точки зору для розроблення антикорупційної політики, на нашу думку, доцільно використати концептуальні аспекти системних інновацій [15; 16], безпекові підходи [17].

Аналіз закордонного досвіду протидії корупції може допомогти вибрати набір ефективних антикорупційних заходів і зрозуміти, по-перше, що корупції можна протидіяти в умовах України. По-друге, існують перевірені

досвідом як принципи та методи ефективної протидії корупції, так і показники, що дозволяють обґрунтовано судити про рівень ефективності антикорупційних заходів. Водночас вважаємо, що поєднання національного контексту та антикорупційних інновацій буде найбільш ефективним.

Мета статті – дослідити основні види інновацій, що пов'язані із реалізацією антикорупційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У термінах неінституціональної теорії «інституційна пастка – це неефективна стійка норма (неефективний інститут), що має самопідтримуючий характер». Її стійкість означає, що й у системі превалювала неефективна норма, після сильного обурення система може потрапити в «інституційну пастку» і залишитися у ній навіть за зняття зовнішнього впливу.

Корупція – це приклад інституційної пастки. Неадекватність законодавства, нерациональність державної політики та висока диференціація доходів є фундаментальними факторами, що сприяють корупції, отже корумпована система може виявитися економічно ефективнішою, ніж безкорупційна. Ці фактори доповнюються розмитістю моральних норм, слабкістю механізмів державного та громадського контролю. Чим масовіша корупція, тим важче виявити та засудити хабарника. Ця екстернальна залежність є основою ефекту координації, що надає стійкість системі корупції.

Корупція – це свого роду ілюстрація інноваційного підходу, що породжує використання винаходів або нововведень для неправомірного особистого збагачення, отримання неправедних переваг або зловживання владою для своєї особистої користі. З цих позицій корупція може включати в себе створення складних схем, використання технологій для викривлення фінансової звітності, несправедливий обмін послугами або інші різноманітні методи зловживання.

Тому важливо розрізняти інновації, спрямовані на соціальний прогрес і розвиток, та інновації в сфері корупції. Перші пропонують нові рішення, які поліпшують якість життя та сприяють розвитку суспільства, тоді як останні негативно впливають на соціальний розвиток та економічну стабільність.

Інновації відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією, забезпечуючи ефективнішу та прозорішу систему управління, зменшення можливостей для вчинення корупційних дій, а

також забезпечення більшої відповідальності та контролю. Розглянемо деякі інноваційні інструменти, які можуть допомогти в боротьбі з корупцією.

Впровадження електронних платформ та онлайн-сервісів для надання послуг громадянам та підприємствам допомагає зменшити прямий контакт між посадовцями та громадянами, тим самим зменшуючи можливості для корупційних дій. Використання онлайн-платформ для державних закупівель сприяє збільшенню прозорості та конкуренції в процесі закупівель, зменшуючи ризик корупційних угод та підкупу. Створення інтегрованої платформи для надання різних послуг громадянам та підприємствам спрощує взаємодію з владними органами та зменшує кількість можливих корупційних операцій.

Системи електронної звітності для посадовців та органів влади можуть ускладнити можливість приховування корупційних дій. Публікація відкритих даних про бюджет, видатки, закупівлі та інші публічні інформаційні ресурси робить діяльність влади більш прозорою та доступною для громадян та масмедіа. Подальше використання автоматизованих аудитів та аналізу даних, зокрема через використання штучного інтелекту та аналітичних інструментів, може допомогти виявити незвичайні та підозрілі фінансові операції, що може вказувати на корупційні дії. Системи, які автоматично фіксують зміни в майновому стані посадовців, можуть сприяти виявленню неправомірного збагачення та конфліктів інтересів. Розширення аналітичних можливостей незалежних журналістів, аналітиків та громадських активістів для виявлення та висвітлення корупційних випадків може сприяти підвищенню усвідомленості та публічного тиску на владу.

Технологія блокчейн може використовуватися для створення цифрового сліду для операцій та дій, що ускладнює можливість внесення змін або викривлення інформації. Використання штучного інтелекту для виявлення патернів та аномалій у великих обсягах даних може допомогти виявляти неправомірні практики та потенційні корупційні випадки.

Розробка та впровадження етичних кодексів для посадовців, а також освітні програми з питань етики та протидії корупції можуть сприяти формуванню культури чесності та відповідальності.

Створення спеціальних мобільних додатків для сповіщення та звітування про корупційні випадки допомагає створити анонімну та

безпечну платформу для звітності. Ці додатки можуть також надавати інформацію про права громадян та процедури подачі скарг на корупцію.

Організація кампаній, заходів та заохочень до чесності та відкритості в усіх сферах суспільства сприяє побудові позитивної культури та формуванню стійкого відношення до корупційних практик. Розробка та доступ до онлайн-курсів, відеоматеріалів та інших навчальних ресурсів з питань протидії корупції може підвищити усвідомленість та освіченість громадян.

У сукупності наведені інноваційні інструменти можуть виявитися дуже ефективними у боротьбі з корупцією. Вони допомагають створити систему, що обмежує можливості для корупційних дій, покращує прозорість, відповідальність та довіру до владних структур, що сприяє побудові більш справедливого та стабільного суспільства.

Важливо зазначити, що в боротьбі з корупцією важливо поєднувати різноманітні підходи та використовувати інноваційні рішення в комплексі. Комбінація технологічних інструментів, соціокультурних змін та політичної підтримки може створити ефективну систему, яка допоможе зменшити рівень корупції та забезпечити більш чесне та справедливе суспільство.

Інституційні інновації відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією, оскільки вони спрямовані на зміну правових, організаційних та інституційних рамок, що регулюють функціонування суспільства. Вони сприяють створенню прозорих, відповідальних та ефективних механізмів, які обмежують можливості для корупційних дій та сприяють побудові чесного та справедливого суспільства.

Відзначимо найбільш важливі ідеї інституційної теорії, важливі для впровадження антикорупційних інституційних інновацій:

– одним з головних завдань інституційної теорії та практики є вироблення інституційних стратегій, які б забезпечили підвищення ефективності інститутів з допомогою створення та впровадження інституційних інновацій;

– для вирішення цих завдань розроблено теорію управління інституційними інноваціями, що є науковою дисципліною з управління інноваціями у сфері інституційного будівництва;

– основним завданням теорії управління інституційними інноваціями є розробка нетрадиційних рішень в організації та управлінні формуванням та розвитком соціально-економічних інститутів;

– об'єктами управління є процеси проектування нових елементів інститутів із наступним використанням в інституційну систему економіки.

Проведений аналіз досвіду ЄС в сфері впровадження інституційних інновацій дозволив виділити такі стратегії:

1. Стратегія модифікації інститутів, у межах якої відбувається його адаптація до нового середовища.

2. Стратегія інституційного експерименту, коли різні модифікації певного інституту проходять перевірку на сумісність коїться з іншими інститутами у різних регіонах країни.

3. Стратегія вирощування нових інститутів.

4. Стратегія побудови послідовності проміжних інститутів дозволяє поєднувати переваги вирощування та проектування, а також управління процесом створення власних інституцій.

5. Рамкова стратегія уникнення інституційного конфлікту між нормами, що вкоренилися, та нормами, що впроваджуються, що призводить до появи нежиттєздатних інститутів або появи стійких, хоча й неефективних утворень – мутантів, які є ще однією формою інституційної пастки.

Розглянемо основні приклади інституційних інновацій проти корупції:

1. Створення спеціалізованих органів, які відповідають за виявлення, розслідування та припинення корупційних випадків, може підвищити ефективність протидії.

2. Створення спеціалізованих центрів, які займаються аналізом, виявленням та запобіганням корупційних випадків, може підвищити ефективність боротьби з цим явищем.

3. Розвиток державних антикорупційних програм, які включають різноманітні інструменти та підходи.

4. Реформа правоохоронних органів: запровадження нових підходів до роботи правоохоронних органів, підвищення їхньої професійної підготовки та незалежності може сприяти більш ефективній роботі з припинення корупції.

5. Створення спеціальних економічних зон прозорості: реалізація ініціатив, що спрямовані на створення окремих зон, де діяльність владних структур та бізнесу контролюється особливо прозоро та об'єктивно.

6. Електронне урядування та електронні послуги: розширення використання електронних сервісів та онлайн-платформ для надання адміністративних послуг може зменшити контакт між громадянами та посадовцями, що може знизити ризик корупційних дій.

7. Заборона анонімних фінансових транзакцій: введення обмежень на анонімні фінансові операції та вимогу до розкриття справжніх бенефіціарів може ускладнити використання фінансових операцій для відмивання коштів.

8. Реформа законодавства та нормативної бази: впровадження більш жорстких карних санкцій за корупційні дії, зміна процедур закупівель та бюджетної дисципліни може зменшити можливість для корупційних дій.

9. Залучення громадськості та громадського контролю: розширення участі громадських організацій, ЗМІ та громадян у моніторингу діяльності владних структур та обговоренні публічних справ може збільшити відповідальність та обліковість органів влади.

10. Формування незалежних судових та правоохоронних органів: забезпечення незалежності та високої ефективності судових та правоохоронних органів є ключовим для ефективної боротьби з корупцією. Суди повинні бути незалежними від впливу політики та корупційних лобістів, а правоохоронці – компетентними та неупередженими.

11. Посилення міжнародного співробітництва через залучення міжнародних організацій та партнерів для спільної роботи над протидією корупції може забезпечити обмін досвідом та кращі практики.

Серед прикладів інституційних інновацій ЄС в сфері інституційних інновацій відзначаємо такі:

– універсальний магазин відкритих публічних даних за допомогою онлайн-додатку ERAR у Словенії (One-stop shop for open public data by ERAR online application in Slovenia);

– координація залучення громадян на основі освіти та за допомогою додатків у Болгарії (Education-based and app-assisted coordination of citizen engagement in Bulgaria);

– широкий порядок денний для боротьби з корупцією в секторах, схильних до корупції, в Швеції (Broad agenda-setting for anti-corruption in the corruption-prone sector in Sweden);

– забезпечення дотримання стандартів доброчесності виконавчої та законодавчої гілок влади на Мальті (Enforcement of integrity standards for executive and legislative branches of power in Malta);

– розкриття бенефіціарної власності з вбудованими механізмами перевірки даних в Словаччині (Beneficiary ownership disclosure with integrated data verification mechanisms in Slovakia);

– консультації з багатьма зацікавленими

сторонами щодо Національного плану дій з протидії корупції в Греції (Multi-stakeholder consultations on the National Anti-Corruption Action Plan in Greece);

– агентство з протидії системній політичній корупції на місцевому рівні управління в Іспанії (Agency for countering systemic political corruption on the local level of governance in Spain);

– інструмент аналізу даних для допомоги правоохоронним органам у Фінляндії (Data analytics tool to assist law enforcement authorities in Finland).

Важливим прикладом для України також може бути Національний план протидії корупції (NACAP) на 2022–2025 рр. у Греції, що був розроблений за участю різних зацікавлених сторін після широкого процесу консультацій. Основними цілями NACAP є постійно зміцнювати довіру громадян до інституцій, постійно покращувати інвестиційний клімат країни; систематично покращувати рейтинг Греції у відповідних світових та європейських індексах. Процес розробки та моніторингу нового NACAP 2022–2025 вважається однією з кращих практик, оскільки це вперше в історії грецького NACAP (з 2013 р.), коли в процесі проектування основні зацікавлені сторони беруть активну участь. Протягом другого півріччя 2021 р. відбулося понад 44 зустрічі з 24 зацікавленими сторонами, за участю зацікавлених представників державного та приватного секторів, а також громадянського суспільства. Іншим інноваційним елементом у NACAP 2022–2025 є розробка комплексного набору результатів і показників, які дозволять виміряти/кількісно визначити результати та вплив плану.

Серед інструментів антикорупційної політики ЄС варто навести проекти «Quick-win» – наукові проекти, що спрямовані на вирішення актуальних проблем та досягнення результатів в короткостроковій перспективі:

– проєкт «EU-coordinated Darknet monitoring to counter criminal activities for 2020» (Europol та European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction);

– проєкт «Accountability Principles for Artificial Intelligence (AI) used in the area of Freedom, Security and Justice» (Europol);

– проєкт «Artificial Intelligence (AI) initiatives in European Travel Information and Authorization System»;

– «Maritime Surveillance Aerostat Pilot Project» – розгортання інноваційних технологічних рішень для оцінки надійності,

продуктивності та економічності в багатоплатформній архітектурі для інтегрованого спостереження;

– «Land border pilot for Entry-Exit System (EES) solutions» – пілотування технології збору біометричних даних і визначення окремого «пакета» перевірки перетину кордону та реєстрації;

– «The EU Green Deal and the European Border and Coast Guard» – визначення нормативно-правової бази та інструментів ЄС, які мають відношення до спільноти EBCG;

– «Technology Foresight on Biometrics for the future of travel» – дослідження щодо майбутніх можливостей, які біометричні технології та системи прикордонного контролю з підтримкою біометрії можуть надати Frontex та спільноті Європейської прикордонної та берегової охорони (EBCG).

Розглянуті інституційні інновації можуть привести до системних змін, спрямованих на зменшення можливостей для корупції та побудову більш чесного та справедливого суспільства. Вони вимагають комплексного підходу, активної співпраці різних груп суспільства та реалізації національної стратегії протидії корупції. Інституційні інновації можуть сприяти створенню ефективних механізмів протидії корупції, забезпечуючи більш прозору, чесну та відповідальну систему управління, яка сприяє розвитку суспільства.

Використання інноваційних підходів в поєднанні з суцільними зусиллями громадян, владних структур та громадських організацій може привести до важливих змін у сфері боротьби з корупцією. Основний принцип полягає в тому, що технології та інновації стають потужним інструментом для створення відкритого, прозорого та ефективного суспільства, в якому корупція має обмежені можливості для прояву.

Висновки. У сучасному світі боротьба з корупцією стає все більш актуальною завдяки впливу цього явища на стабільність суспільства, економіку та довіру до владних структур. Хоча корупція може теоретично бути розглянута як інновація з негативним впливом, сучасні підходи та інноваційні рішення можуть бути спрямовані на перетворення

цього поняття в позитивний вплив на суспільний розвиток. Інновації, зокрема технологічні та інституційні, виявляються ключовими факторами у формуванні ефективної стратегії протидії корупції. Ці два типи інновацій взаємодіють та посилюють один одного в процесі створення прозорої, відповідальної та справедливої системи управління.

З одного боку, технологічні інновації вносять революційні зміни в спосіб, яким ми розуміємо та протидіємо корупції. Впровадження штучного інтелекту, блокчейну та аналітики великих даних дає можливість забезпечити точну та беззаперечну інформацію про фінансові операції, закупівлі та інші види діяльності. Це створює перешкоди для можливостей внутрішнього впливу, фальсифікації даних та інших форм корупції. Технології також сприяють залученню громадян до боротьби з корупцією шляхом створення онлайн-платформ для звітування, які дозволяють анонімно повідомляти про порушення.

З іншого боку, інституційні інновації спрямовані на перетворення правових та організаційних рамок, що регулюють діяльність урядових та громадських структур. Створення антикорупційних органів, реформування правоохоронних органів та судової системи, введення жорстких карних санкцій та створення системи етичних стандартів – це лише деякі приклади інституційних змін, які сприяють створенню прозорого та відповідального середовища.

Інновації проти корупції вимагають комплексного підходу та взаємодії різних суб'єктів суспільства: урядових органів, громадських організацій, бізнесу та громадян. Вони сприяють побудові культури чесності, прозорості та відповідальності, яка є основою ефективної боротьби з корупцією.

У подальшому успіх боротьби з корупцією залежатиме від здатності суспільства адаптуватися до швидкозмінних технологічних реалій та розвивати ефективні інституційні механізми. Важливо продовжувати дослідження, інвестувати в інновації та спільно працювати над створенням майбутнього, в якому корупція буде заперечена, а суспільство буде сприймати її як неприпустиму загрозу своєму розвитку та процвітанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alm J., Torgler B. Culture Differences and Tax Morale in United States and Europe. *Journal of Economic Psychology*, 2006. No. 27.
2. Torgler B. The importance of faith: Tax morale and religiosity. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2005.
3. Dell'Anno R. Journal of Behavioral and Experimental Economics. *The Journal of Socio-Economics*. 2009. Vol. 38. Issue 6.

4. Torgler B., Schneider F. The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*. 2009. No. 2.
5. Spitaler A. Die gegenseitige Annäherung der Steuersysteme der Kulturstaaten. In: ArminSpitaler (ed.): Probleme des Finanz- und Steuerrechts – Festschrift für Ottmar Bühler. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 1954.
6. Pausch A. Persönlichkeiten der Steuerkultur – Steuergeschichte in Lebensbildern von Johannes v. Miquel bis Armin Spitaler. Herne. Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 1992.
7. Buszko A.T. Cultural Implications for the Shadow Economy. *Engineering Economics*. 2018. Vol. 29 (1). P. 46–52.
8. Achim M.V., Borlea S.N., Vasile G.L., Alin A.M. The Shadow Economy and Culture: Evidence in European Countries. *Eastern European Economics*. 2019. 57:5. Pp. 352–374. DOI: <https://doi.org/10.1080/00128775.2019.1614461>
9. Alarcón-García G., Azorín J. D. B., de la Vega M. del M. S. Shadow economy and national culture: A spatial approach. Hacienda Pública Española. *Review of Public Economics IEF*. 2020. Vol. 232 (1). Pp. 53–74.
10. Культура влияет на коррупцию. URL: <https://iq.hse.ru/news/177667678.html>
11. Данилишин Б. Можно ли победить теневую экономику? LB.UA. 5 липня 2017. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/370673_mozhno_li_pobedit_tenevuyu_ekonomiku.html
12. Гендер и коррупция: что мы знаем? Дискуссионный доклад. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/529545.pdf>
13. World Value Survey. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>
14. Сборник материалов по исследованию зарубежного опыта противодействия коррупции. АПК РК 2020. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/press/article/details/2281?lang=ru>
15. Омеляненко В. Аналіз архетипного виміру інституційно-еволюційних траєкторій впровадження системних інновацій. *Публічне урядування*. 2020. № 1 (21). С. 220–233. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1\(21\)-220-233](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1(21)-220-233)
16. Омеляненко В., Омеляненко О., Вернидуб М. Наукові засади аналітичного підходу до формування та оцінювання ефективності інноваційної політики в контексті сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-88>
17. Omelyanenko V. National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus, 2020. 300 p.

REFERENCES:

1. Alm, J., Torgler, B. (2006). Culture Differences and Tax Morale in United States and Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27.
2. Torgler, B. (2005). The importance of faith: Tax morale and religiosity. *Journal of Economic Behavior and Organization*.
3. Dell'Anno, R. (2009). *Journal of Behavioral and Experimental Economics. The Journal of Socio-Economics*, 38 (6).
4. Torgler, B., Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 2.
5. Spitaler, A. (1954). Die gegenseitige Annäherung der Steuersysteme der Kulturstaaten. In: ArminSpitaler (ed.): Probleme des Finanz- und Steuerrechts – Festschrift für Ottmar Bühler. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG.
6. Pausch, A. (1992). Persönlichkeiten der Steuerkultur – Steuergeschichte in Lebensbildern von Johannes v. Miquel bis Armin Spitaler. Herne. Berlin: Verlag Neue Wirtschafts-Briefe.
7. Buszko, A. T. (2018). Cultural Implications for the Shadow Economy. *Engineering Economics*, 29 (1), 46–52.
8. Achim, M. V., Borlea, S. N., Vasile, G. L., Alin, A. M. (2019). The Shadow Economy and Culture: Evidence in European Countries. *Eastern European Economics*, 57:5, 352–374. <https://doi.org/10.1080/00128775.2019.1614461>
9. Alarcón-García, G., Azorín, J. D. B., de la Vega, M. del M. S. (2020). Shadow economy and national culture: A spatial approach. Hacienda Pública Española. *Review of Public Economics IEF*, 232(1), 53–74.
10. Culture influences corruption. URL: <https://iq.hse.ru/news/177667678.html> [in Russian].
11. Danylyshyn, B. (2017). Is it possible to defeat the shadow economy? LB.UA. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/370673_mozhno_li_pobedit_tenevuyu_ekonomiku.html
12. Gender and corruption: what do we know? Discussion report. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/529545.pdf>
13. World Value Survey. URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

14. Collection of materials on the study of foreign experience in combating corruption. APK RK 2020. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/press/article/details/2281?lang=ru>
15. Omelyanenko, V. (2020). Analysis of the archetypal dimension of institutional-evolutionary trajectories of the introduction of system innovations. *Public administration*, 1 (21), 220–233. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1\(21\)-220-233](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-1(21)-220-233) [in Ukrainian]
16. Omelyanenko, V., Omelyanenko, O., Vernydub, M. (2022). Scientific principles of the analytical approach to the formation and evaluation of the effectiveness of innovative policy in the context of sustainable development. *Economy and society*, 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-88> [in Ukrainian]
17. Omelyanenko, V. (2020). National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus.